

УДК 81'23

ББК 81.43

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

ШНУРОВСЬКА Л.В.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті систематизовано сучасні підходи до вивчення модальності. Категорію модальності досліджено в площині лінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології, теорії конгруентності й теорії мовних контактів. Простежено динаміку категоріального статусу модальності від модальної логіки до сучасних лінгвістичних студій. Проаналізовано структуру й функції модальності як граматичної, семантичної і функціонально-семантичної категорії. Схарактеризовано об'єктивну й суб'єктивну складові модальності. Розроблено узагальнену класифікацію типів модальності. Обґрунтовано визначення суб'єктивної оцінки як семантичної домінанти в таксономії модальності.

Ключові слова: модальність, диктум, модус, пропозиція, оцінка, модальне значення, модалема.

The paper systematizes modern approaches in the modality studies. It considers the category in the view of linguistics, psycholinguistics, linguistic culturology, the congruency theory and the theory of language contacts; follows the dynamics of the modality categorial status starting from the modal logic up to the modern linguistic studies; analyses the structure and functions of modality as grammatical, semantic and functional-semantic category; characterizes objective and subjective components of the modality; develops the generalized classification of the modality types; explains the role of the subjective evaluation as a semantic dominant in the modality taxonomy.

Key words: modality, dictum, modus, proposition, evaluation, modal meaning, modalem.

Наукові пошуки в лінгвістиці останніх років спрямовані на вивчення дискурсивного буття суб'єкта, що дозволяє переосмислити комунікацію як середовище мовленнєвої взаємодії, у якій людина здатна самостійно формувати свою соціальну реальність. Із суб'єктивним позиціонуванням тісно переплітається категорія *модальності*. У сучасних студіях обсяг поняття “модальність” є досить широким і охоплює не лише ментальний (когнітивний, епістемічний), перцептивний, емотивний, а й будь-який комунікативний модус – суб'єктивне вираження поглядів та оцінок, дискурсивну позицію суб'єкта тощо [3]. Отже, зорієнтованість лінгвістичних праць на дослідження комунікативного, прагматичного, лінгвопсихологічного та лінгвокультурного модусів суб'єкта дискурсу, на визначення категоріального статусу та кола субкатегоріальних значень модальності з урахуванням синтактичного, семантичного та прагматичного аспектів висловлення підтверджують актуальність обраної проблеми.

Метою пропонованої статті є аналіз категорії модальності в контексті сучасної лінгвістичної парадигми. Для досягнення поставленої мети заплановано розв'язати такі завдання: систематизувати сучасні підходи до вивчення модальності; розглянути категорію модальності в площині лінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології, теорії конгруентності й теорії мовних контактів; простежити динаміку категоріального статусу модальності від модальної логіки до сучасних лінгвістичних студій; проаналізувати структуру й функції модальності як граматичної, семантичної і функціонально-семантичної категорії; охарактеризувати об'єктивну й суб'єктивну складові модальності; розробити узагальнену класифікацію типів модальності; обґрунтувати значення суб'єктивної оцінки як семантичної домінанти в таксономії модальності.

Гене́за категорії модальності бере початок у модальній логіці, а саме в теорії можливих світів (Д. Льюїс), пропозиційній логіці та трьохзначній логіці висловлювань (Я. Лукасевич), логіці деонтичних модальностей (Г. Врікт), аксіологічній (О. Івін) та епістемічній логіці (Я. Хінтікка).

Категорія модальності була й залишається об'єктом дослідження модальної логіки [16; 324 33; 52], лінгвокультурології [3; 17], психолінгвістики [36; 30; 34; 35; 37; 48; 49]. На сучасному етапі розвитку гуманітарної науки нових рис набуло вивчення модальності в руслі теорії мовних контактів [36; 38; 46; 47; 48; 49; 52] та теорії конгруентності [27].

Поняття модальності в логіку ввів Аристотель для розмежування суджень за онтологічною (спосіб протікання певного явища або спосіб існування певного об'єкта) та гносеологічною (спосіб розуміння судження про об'єкт, явище або подію) ознаками. У сучасній модальній логіці (Г. фон Врікт, О. Івін, Я. Хінтікка) у межах категорії модальності виділяють *алетичні* (належать до висловлень чи предикатів) і *деонтичні* (належать до слів, які позначають вчинки) підкатегорії. В іншій класифікації їх поділено на абсолютні й відносні. У семантичній площині до модальності часто зараховують поняття “істинно” та “хибно”, а також “таке, що можна довести”, “таке, що не можна довести” й “таке, що можна спростувати” [31, с. 381].

У спробах пояснити всю множину модальних відношень, які індивід виражає в когнітивно-дискурсивній діяльності, учені вийшли далеко за межі традиційної класифікації, розробленої Г.Х. фон Врігтом [52], у якій він виділив алетичний, епістемічний, деонтичний та екзистенціальний модуси. У сучасному мовознавстві модальність традиційно витлумачують як *суто лінгвістичну категорію* [13; 29; 48; 49]. Однак, серед представників такого підходу немає однастайності у визначенні категоріального статусу та спектра модальних значень.

У лінгвістику категорію модальності ввів О. Есперсен. Зокрема, у праці “Філософія граматики” (1924) дослідник розглянув її в контексті суб'єктивної кваліфікації висловлення мовцем і подав як трихотомію модальних відношень “необхідність – можливість – неможливість” [42, с. 320]. Упродовж тривалого часу у вітчизняному мовознавстві домінувало трактування модальності як *граматичної категорії широкого семантичного діапазону* В.В. Виноградова [10; 11], згідно з яким модальність інтерпретували як кожне цілісне вираження думки, почуття, інтенції тощо, яке відображає дійсність у тому чи іншому висловленні, втілюється інтонаційними засобами мови та передає певні граматичні значення. У межах цього підходу модальність кваліфікували як категорію, що констатує суб'єктивне ставлення мовця до висловленої думки з погляду реальності, ірреальності або можливості й охоплює широкий спектр модальних значень: “розповідність”, “бажальність”, “можливість”, “питальність”, “спонукальність”, “гіпотетичність” і “переповідність”. Г.О. Золотова, Л.С. Єрмолаєва та інші [14; 15 та ін.] визначили модальність як *синтаксичну категорію*, яка може бути властивою або *реченню* як одна з предикативних категорій разом із синтаксичними категоріями часу та особи, що в сукупності виражають віднесеність речення до дійсності, або *словосполученню* й належати до непередикативних ознак синтаксичних конструкцій.

Уперше модальність як *семантичну* категорію комунікації представив Ш. Баллі (1932) [5]. Учений виділив два логічні константи комунікативного процесу: об'єктивну семантичну константу (*диктум*), що формує пропозицію, і її суб'єктивну змінну (*модус*) як вияв волі і почуттів індивіда. Модус співвідноситься з диктумом і залежно від розуміння пропозиції мовцем набуває відповідних модальних значень. Ця концепція заклала основу для сучасного тлумачення модальності як категорії дискурсу [3; 48; 49 та ін.], що поєднує в собі чотири основні компоненти комунікації: двох мовців, зміст висловлення і дискурсивну дійсність. О.І. Беляєва й О.В. Бондарко [6; 7; 9] інтерпретували модальність як *функціонально-семантичну* категорію, що має загальне категоріальне значення, відповідний набір конститuentів і чітко визначене ядро та периферію.

Найчастіше модальність кваліфікують як складний комплекс значень, які з позиції мовця характеризують відношення пропозитивної основи змісту висловлення до дійсності за домінуючими ознаками реальності / ірреальності [3; 5; 25 та ін.]. До таких ознак О.В. Бондарко [9] зараховує 1) актуальність (можливість, гіпотетичність, необхідність тощо); 2) оцінку достовірності; 3) комунікативні функції висловлення; 4) ствердження / заперечення; 5) евіденціальність. У руслі цього підходу [1; 18; 29] модальність має статус *комунікативної* категорії, що стосується змісту повідомлення, який залежить від комунікативної інтенції мовця.

Семантико-синтаксичний [12] підхід характеризує модальність як категорію, що, з одного боку, вказує на відношення змісту речення до дійсності, з яким пов'язується розуміння повідомлюваного як реального (лише констатованого мовцем) або ірреального (можливого, бажаного, необхідного та ін.), а з іншого – передає ставлення мовця до висловленої думки. При цьому останнє модальне значення можна визначити на основі детермінантів, що функціонують як комунікативні конструкції з відповідним семантичним забарвленням. Таким чином, модальність відбиває ставлення мовця до пропозиції, яке виражає *епістемічні* (істинність, віра, впевненість, доказовість та ін.) й *оцінні* (бажаність, інтенція, можливість, зобов'язання, маніпуляції та ін.) відношення.

У *лінгвокультурологічному* [3; 6; 7; 13; 17; 24; 25; 29; 51] плані категорія модальності насамперед корелює з поняттям культуроспецифічності. План змісту категорії модальності відзначається національно-культурною специфікою, притаманною для конкретного соціуму, а план вираження – комплексом лінгвістичних та екстралінгвістичних засобів із певним культурно-семантичним забарвленням. Культуроспецифічність модальності на рівні з лінгвістичними та прагматичними факторами зумовлена соціокультурними та ментальними параметрами, що дає підстави кваліфікувати її як дискурсивну категорію, сконструйовану мовцем-представником певної лінгвокультурної парадигми. Цілком очевидно, що навколишній світ відображається в модальності суб'єкта, тому пропозиція як конкретне вираження модальності – це аж ніяк не реальний “стан справ”, а погляд мовця на дійсність. Отже, пропозиція є результатом номінації і семантичною структурою, що позначає ситуацію так, як її бачить мовець.

У *психофізіологічному* плані [30; 36; 38; 40; 43] модальність становить одну з основних властивостей сприйняття, його якісну ознаку. Модальні характеристики відчуттів, на відміну від їхніх інших параметрів (наприклад, просторових), відображають властивості об'єктивної реальності в специфічно закодованій формі. Поняття модальності разом з відчуттями пов'язані з багатьма різними психічними процесами, що описують якісні характеристики когнітивних (пізнавальних) образів будь-якого рівня та складності. Дотичність психофізіологічної та лінгвістичної природи модальності передусім є очевидною тоді, коли йдеться про артикуляційні та акустичні характеристики модальних висловлювань, які виразно виявляються в площині моно- і полілінгвізму. Водночас вивчення модальних тригерів і реакцій мовця, пов'язаних з певним його емоційними станами, дає підстави віднести емоційну експресію, тобто емоційно-оцінне ставлення суб'єкта до пропозиції, до категорії модальності.

Концептуальні витоки *психолінгвістичного* підходу до вивчення категорії модальності сягають праць Р. Фаулера [37] і Ф. Палмера [48; 49], у яких модальність визначено як складний лінгвоментальний конструкт, що виражає відношення висловлення до дійсності та його суб'єктивну оцінку мовцем, відображену переважно в дихотоміях реальність / ірреальність, об'єктивність / суб'єктивність, логічність / емотивність. Репрезентантами модальності як частини більш складного образу, який конструює людська свідомість, є своєрідні еталони – моделі модальних значень. Ці моделі виникають і функціонують у процесах оволодіння і володіння мовою в онтогенезі. Вони також забезпечують вираження модальності мови / мовлення і в дискурсивній взаємодії передаються від одного комуніканта до іншого в межах

певної лінгвокультури. Для розмежування еталонів, які представляють модальні значення у свідомості людини, й інших психічних категорій, які є визначальними для різних аспектів семантики висловлення, Б. Арама ввів поняття *модалема* [2, с. 10]. З огляду на широкий спектр засобів вираження модальності, який охоплює всі мовні рівні, необхідно уточнити рівневу належність кожної модалеми. Ураховуючи ієрархічний характер рівневої структури мови, автор виділяє морфологічні, лексичні, синтаксичні та інтонаційні модалеми. Вони можуть утворювати певні класи за домінуючими семантичними або комунікативними ознаками для вираження конкретного модального значення (бажання, необхідності, достовірності тощо). Експериментально доведено [35; 40; 43; 44; 45 та ін.], що для вираження конкретного модального значення практично кожен носій мови імпліцитно й безпомилково може “підібрати”, наприклад, необхідну просодичну модель. Це підтверджує існування модалем як лінгвоментальних конструктів, які активуються як психічна реакція на відповідний комунікативний стимул і виражаються мовними засобами.

У ракурсі *теорії мовних контактів* важливого значення набули дослідження лінгвістичних засобів вираження модальності у різних мовних системах [46; 47; 48; 49; 52]. Особливо релевантною для модальності в моно- і полілінгвізмі є категорія *ізосинхронної компетенції* [36; 38] як напівусвідомлена здатність суб’єкта реагувати на ситуативно-семантичні тригери, сформована в певному соціокультурному середовищі, відносно універсальна для певного соціуму, у якій максимально синхронізуються сенсорний, емотивний, когнітивний, мовленнєвий механізми модальних реакцій мовця.

У площині лінгвістичної *теорії конгруентності* [277, с. 28] під семантичною конгруентністю оцінки та суб’єктивної модальності розуміють взаємозалежність та взаємозумовленість обох категорій у вираженні додаткових смислів у дискурсах з чітко вираженим суб’єктом-мовцем. Інакше кажучи, лінгвістична конгруентність у системі модальності забезпечує узгодженість інформації, одночасно переданої людиною вербальним і невербальним способом, а також несуперечність її мовлення, уявлень, переконань між собою. У межах цього підходу модальність становить репрезентативну систему, спосіб сприйняття світу, у якому субмодальності є цеглинками, структурними елементами сприйняття, відчуття, судження тощо, і найбільш фундаментальний операційний код людського мозку.

Мовознавці неодноразово відзначали взаємозалежність категорій модальності й оцінки, наголошуючи, що семантичну домінуючу функціонально-семантичного поля модальності формує слово *оцінка* [34], бо фрагменти концептуальної картини світу передаються через категорію оцінки [20]. Модальна оцінка є відображенням елементарного мисленнєвого акту і слугує передумовою для виокремлення суб’єкта оцінювання (хто оцінює?), об’єкта (що оцінюється?) і самого результату оцінки [26]. При цьому раціональна оцінка зумовлена судженнями й знаннями мовця до повідомлення [28], тоді як емоційно-експресивна оцінка визначається його ставленням і належить до семантики модальності [22].

Отже, у поняття модальності в лінгвістиці вкладають ставлення мовця до змісту висловлення і відношення змісту висловлення до дійсності [4]. Модальність як комплексна категорія охоплює об’єктивне і суб’єктивне відбиття дійсності мовцем. До комплексу значень модальності входять: 1) оцінка мовцем змісту висловлення щодо його реальності / ірреальності; 2) оцінка мовцем змісту висловлення стосовно його можливості / неможливості, необхідності, бажаності; 3) оцінка мовцем змісту висловлення з погляду його вірогідності / невірогідності; 4) ствердження або заперечення висловлення мовцем; 5) інтенція мовця; 6) емоційна та якісна оцінка мовцем змісту висловлення [3; 23; 24; 26; 34].

У поясненні семантики модальності вчені продовжують опиратися на її логіко-філософські витоки. Зокрема, модальні значення, які позначають необхідність, кваліфікують як універсальні; модальні значення можливості – як екзистенціальні, тобто як квантифікатори можливих

світів [39, с. 5]. Семантичні значення модальності мають широкий спектр мовних засобів реалізації, серед яких виокремлюють граматичні, лексико-синтаксичні та просодичні [15; 21; 29 та ін.]. Беручи за основу класифікацію Г.О. Золотової [15], засоби вираження модальності поділяємо на 1) морфологічні (спосіб дієслова), 2) конструктивно-синтаксичні (номінативні, неповні речення; речення з нульовою зв'язкою) та 3) інтонаційно-синтаксичні (інтонація). Більшість дослідників вважає, що всю множину модальних значень можна охопити за допомогою функціонально-семантичного поля, до якого вводять такі засоби вираження модальності: модальні слова, модальні частки, модальні фрази й предикати модусу, модальні слова й предикативи. Окремого статусу в цій системі набули просодичні маркери як інтенсифікатори модальних значень [10; 11; 19; 21 та ін.]. На нашу думку, саме цей аспект потребує глибшого аналізу, оскільки він відкриває перспективу вивчення просодії як фактора ізохронізму та конгруентності смислів модальності не лише в монологічній, але й в мультілінгвальній площинах.

У лінгвістиці прийнято відрізняти модальність від категорії часу та виду у зв'язку з тим, що вона не стосується безпосередньо ознак події, а лише статусу пропозиції. Єдино можливий підхід до аналізу категорії модальності вбачають у бінарному розрізненні “модального” і “немодального” значень та в їхньому зв'язку зі смисловим контрастом “фактичний (дійсний)” і “нефактичний (недійсний)” або “реальний” і “нереальний”. Щоб уникнути номінативних суперечностей, для позначення вказаної опозиції запропоновано поняття “реаліс” (лат. “realis”) та “іпреаліс” (лат. “irealis”) [49, с. 1]. При цьому *realis* змальовує ситуацію як актуалізовану, яка відбулася або відбувається в реальності, що в свою чергу відомо завдяки прямій перцепції (об’єктивна модальність); *iprealis* виражає ситуацію в площині думки, знану лише в уяві (суб’єктивна модальність). Отже, *об’єктивна модальність* виражає відношення, які є в реальній дійсності й зумовлені об’єктивними причинами. *Суб’єктивна модальність* відображає лише думку мовця з приводу необхідності, можливості або вірогідності якоїсь дії чи стану.

Найраніше, ще на початкових етапах розвитку теорії модальності, почали вивчати алетичні модальності, що становлять базу всієї модальної логіки. *Алетична модальність* (від грецького *aletheia* – “правда”) – категорія модальної логіки, яка є екзистенційною, метафізичною або логічною, а отже *об’єктивною* [52]. До категорії алетичної модальності належать судження дійсності, необхідності та можливості [8, с. 12]. Модальна семантика об’єктивної *необхідності* ґрунтується на відношенні змісту висловлення як потенційного до дійсності, але такого, що під дією детермінантного фактора має необхідні передумови для реалізації. Значення необхідності є виявом реально-потенційної модальності, оскільки кваліфікує ситуацію необхідності як реально можливою. Модальна семантика *можливості* характеризує речення з огляду на відношення його змісту до дійсності як потенційного, тобто такого, що перебуває у сфері нереального, але в будь-який момент може стати реальним. Модальні судження *дійсності* є асерторичними і виражають факт об’єктивної дійсності, не вказуючи на його логічну необхідність.

Суб’єктивна модальність відображає ставлення мовця до змісту з погляду ступеня його обізнаності в тому, про що йдеться в пропозитивній частині висловлення (*епістемічна суб’єктивна модальність*), раціональної або емоційної оцінки змісту повідомлення (*аксіологічна суб’єктивна модальність*) і ступеня необхідності або бажаності зв'язку між предикатом і відповідним актантом пропозиції з погляду мовця (*волітивна суб’єктивна модальність*). Услід за Т. Гофманом [41], у межах суб’єктивної модальності виділяють епістемічні та “кореневі” модальні значення. Семантико-синтаксична природа цих підкатегорій дозволяє розглядати *епістемічне модальне значення* як таке, що виражає можливості, які виникають унаслідок знання / усвідомлення / розуміння мовця; тоді як “*кореневі*” модальні

значення відбивають можливості, створені певними умовами, пов'язаними з ситуацією навколо конкретної події та її учасників. Таким чином, епістемічне значення можна кваліфікувати як *суб'єктно-орієнтоване*, тоді як "кореневе" значення як *об'єктно-орієнтоване* [39, с. 5–6].

До суб'єктивної модальності Ф.Р. Палмер [49, с. 22] відносить епістемічну, евіденційну, деонтичну та динамічну модальності. Епістемічна та евіденційна модальності виражають ставлення мовця до ваги істинності або фактичності пропозиції. Основна відмінність між цими типами модальності полягає в тому, що *епістемічна модальність* відбиває судження мовця про фактичний статус пропозиції, тоді як *евіденційна модальність* вказує на очевидність фактичного статусу пропозиції. Деонтична і динамічна модальності виражають можливість виконання дії за певних обставин, відмінність між якими полягає в тому, що *деонтична модальність* позначає обов'язок та дозвіл, які відносно суб'єкта дискурсу є зовнішніми конвенціями; тоді як *динамічна модальність* виражає здатність або готовність суб'єкта до дії, що на пряму корелюють з його внутрішньою мотивацією [49, с. 8–9, 24]. Деякі лінгвісти окремо виділяють *телеологічну* (можливість / необхідність виконання дії для досягнення певної мети) [44, с. 145], *аксіологічну* (вираження відповідно до певної шкали цінностей / оцінок ставлення мовця до повідомлення), *булетичну* (вираження суб'єктом можливості / неможливості виконувати певні дії залежно від його бажання / небажання / волі) [50, с. 11; 51, с. 47–48] та *дебітивну* (доцільність, необхідність, зумовленість, неминучість дії) [13, с. 11–21] модальності.

Отже, міждисциплінарний підхід до аналізу структури і функцій модальності дає підстави кваліфікувати її як категорію лінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології, а також як явище теорії конгруентності й теорії мовних контактів. У лінгвістиці модальність має статус семантико-синтаксичної категорії, що вказує на відношення змісту висловлення до дійсності, з яким пов'язується сприйняття повідомлюваного як реального або ірреального, а також ставлення мовця до висловленої думки. Категорія модальності виявляє культуроспецифічність, залежність від соціокультурних і ментальних особливостей, у зв'язку з чим постає як дискурсивна категорія. У психолінгвістиці модальність витлумачують як складний лінгвоментальний конструкт, що виражає відношення висловлення до дійсності та як його оцінює мовець крізь призму дихотомій реальність / ірреальність, об'єктивність / суб'єктивність, логічність / емотивність. Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні модальності в площині мультилінгвізму, а також її кореляцій з іншими лінгвістичними категоріями, зокрема категоріями темпоральності й предикативності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алисова Т.Б. Дополнительные отношения модуса и диктума / Т.Б. Алисова // Вопросы языкознания. – 1971. – № 1. – С. 54–64.
2. Арама Б.Е. Психолингвистический аспект категории модальности: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Борис Ефимович Арама / Ин-т языкозн. РАН. – М., 1995. – 23 с.
3. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика. Сборник : Пер. с разн. яз. [Сост. и вступ. ст. Н.Д. Арутюновой и Е.В. Падучевой]. – Вып. 16. – М. : Прогресс, 1985. – С. 3–42.
4. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Изд. 2-е, стереотип. / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
5. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1955. – 416 с.
6. Беляева Е.И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках / Елена Ивановна Беляева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 180 с.

7. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения. Английский язык: [монография] / Елена Ивановна Беляева. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1992. –168 с.
8. Бернацька С.М. Модальне значення можливості / необхідності в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 “Українська мова” / С.М. Бернацька. – К., 2011. – 23 с.
9. Бондарко А.В. Грамматическое значение и смысл /Александр Владимирович Бондарко. – Л. : Наука, 1978. – 176 с.
10. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове / Виктор Владимирович Виноградов. – Л.-М. : Учпедгиз, 1947. – 725 с.
11. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / Виктор Владимирович Виноградов // Исследования по русской грамматике: избранные труды. – М., 1975. – С. 53–87.
12. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: [підручник] / Іван Романович Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
13. Вольмут В.Ю. Деонтическая картина мира и ее отражение в языке: категория долженствования / В.Ю. Вольмут // Исследования по семантике: Сб. науч. ст. – Вып. 19. – Уфа : Изд-во Башкир. ун-та, 1996. – С. 114–121.
14. Ермолаева Л.С. К вопросу о соотношении модальности и предикативности / Л.С. Ермолаева // Филологические науки. – 1963. – №4. – С. 119–126.
15. Золотова Г.А. Модальность в системе предикативных категорий // *Otǔzky slovanskǔj syntaxe: Sb. symposia: Modǔlnǔ vǔstavba vǔpovedi v slovanskǔch jazysnch.* – Z. III. – Brno, 1973. – S. 93–97.
16. Ивин А.А. Основания логики оценок / Александр Архипович Ивин. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1970. – 230 с.
17. Казаков В.П. Структура и коммуникативный потенциал полипропозитивного предложения / В.П. Казаков // Вестник СПбГУ. Сер. 2: История, языкознание, литературоведение. – Вып. 1, 1993. – С. 34–38.
18. Калашян А.П. Коммуникативные аспекты категории модальности: автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.19 / Асмик Паруйровна Калашян / Ин-т языкознания им. Р. Ачаряна. – Ереван, 1992. – 22 с.
19. Колшанский Г.В. Соотношение субъективного и объективного факторов в языке: монография / Геннадий Владимирович Колшанский. – М. : Наука, 1975. – 232 с.
20. Коноваленко Л.И. Семантико-синтаксические средства выражения оценочной модальности в русском и английском языках: автореф. дис. ... канд. филол. наук :10.02.19 “Теория языка” / Л.И. Коноваленко. – Краснодар, 1997. – 23 с.
21. Королева Т.М. Просодия модальности речи: автореф. дис. ... доктора филол. наук: 10.02.02 “Русский язык” / Т.М. Королева. – К., 1990. – 32 с.
22. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т.А. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.
23. Ломтев Г.П. Структура и парадигма тика предложения на основе грамматической категории модальности / Г.П. Ломтев // Вопросы филологии. – 1969. – Т. 341. – С. 205–232.
24. Ляпон М.В. К вопросу о языковой специфике модальности / М.В. Ляпон // Изв. АН СССР, СЛЯ.– М., 1971. – Т. XXX. – Вып. 3. – С. 230–239.
25. Лурия А.Р. Язык и сознание / Александр Романович Лурия [Под ред. Е.Д. Хомской]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 320 с.
26. Немец Г.П. Семантико-синтаксические средства выражения модальности в русском языке / Г.П. Немец. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1989. – 144 с.
27. О’Коннор Дж. Введение в НЛП. Новейшая психология личного мастерства / Джозеф О’Коннор, Джон Сеймор. – М. : Версия, 1997. – 256 с.

28. Папина А.Ф. Текст: его единицы и глобальные категории: [учеб. для студентов-журналистов и филологов] / А.Ф. Папина. – М. : Едиториал, 2002. – 368 с.
29. Петров Н.Е. О содержании и объём языковой модальности / Н.Е. Петров. – Новосибирск : Наука, 1982. – 160 с.
30. Романова Т.В. Модальность. Оценка. Эмоциональность: [монография] / Татьяна Владимировна Романова. – Нижний Новгород : НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2008. – 309 с.
31. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. – М. : , 1983. – 840 с.
32. Хинтиikka Я. Виды модальности (пер. А.Л. Никифорова) / Я. Хинтиikka // Семантика модальных и интенциональных логик [Ред. Смирнов В.А.]. – М. : Прогресс, 1981. – С. 41–59.
33. Хинтиikka Я. Модальность и квантификация [пер. А.Л. Никифорова] / Я. Хинтиikka // Семантика модальных и интенциональных логик [Ред. Смирнов В.А.]. – М. : Прогресс, 1981. – С. 60–75.
34. Хрычиков Б.В. Категория модальности, её объём и средства выражения в современном русском языке / Б.В. Хрычиков. – К. : КГПИ, 1992. – 215 с.
35. Brown R. A first language: the early stages / Roger Brown. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1973. – 437 p.
36. Breal M. How words are organized in the mind [Ed. and trans. George Wolf] / Michel Breal // The beginnings of semantics: Essays, lectures and reviews. – Oxford : Duckworth, 1991. – P. 145–51.
37. Fowler R. Power / R. Fowler // Handbook of Discourse Analysis [T.A. van Dijk (ed.)]. – Vol. 4. – London : Academic Press, Inc., 1985. – P. 61–82.
38. Geeraerts D. The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics / Dirk Geeraerts, Hubert Cuyckens. – NY : Oxford University Press, 2007. – 1335 p.
39. Hacquard V. The grammatical category of modality / Valentine Hacquard // Proceedings of the 19th Amsterdam Colloquium [M. Aloni, M. Franke, F. Roelofsen (eds.)]. – Amsterdam, 2013. – P. 19–26.
40. Hernandez A.E. The Bilingual Brain / Arturo E. Hernandez. – N.Y. : Oxford University Press, 2013. – 206 p.
41. Hoffmann T.R. 1966. Past tense replacement and the modal system / Ronald T. Hoffmann // Mathematical Linguistics and Automatic Translation [A. Oettinger (ed.)]. – Cambridge, MA : Cambridge University Press. – PP. VII-1-21.
42. Jespersen O. The Philosophy of Grammar / Otto Jespersen. – London : G. Allen and Unwin Ltd., 1924. – 363 p.
43. Kim K.H.S. Distinct cortical areas associated with native and second languages / K.H.S. Kim, N.R. Relkin, K.M. Lee, J. Hirsch // Nature. – Oxford : Blackwell Publishing 1997. – P. 171–174.
44. Kratzer A. Modality / Angelika Kratzer // Semantics: An International Handbook of Contemporary Research [Ed. by A. von Stechow and D. Wunderlich]. – Berlin : Walter de Gruyter, 1991. – P. 639–650.
45. Kratzer A. Modals and Conditionals / Angelika Kratzer. – N.Y. : Oxford University Press, 2012. – 205 p.
46. Lyons J. Semantics / John Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1977. – 897 p.
47. Nuyts J. Epistemic modality, language, and conceptualization: a cognitive-pragmatic perspective / Jan Nuyts. – Amsterdam : John Benjamin's Publ. Comp., 2001. – 450 p.
48. Palmer F.R. Modality and the English Modals / Frank Robert Palmer. – N.Y. : Longman, 1990. – 256 p.
49. Palmer F.R. Mood and Modality, 2nd edition / Frank Robert Palmer. – Cambridge : Cambridge University Press, (1986) 2001. – 236 p.

50. Perkins M.R. *Modal Expressions in English* / Mick R. Perkins. – London : Frances Pinter & Norwood, 1983. – 192 p.
51. Simpson P. *Language, Ideology, and Point of View* / Paul Simpson. – London : Routledge, 1993. – 198 p.
52. Wright G.H. von. *Deontic modality* / Georg Henrik von Wright // *Mind : A Quarterly Review*. – Vol. LX, No 237, 1951. – P. 1–15.

Дата надходження до редакції 25.09.2016